

ИСТОРИЈСКИ ИНСТИТУТ БЕОГРАД

НАУЧНА ТРИБИНА

март – мај 2024.

п р о г р а м

Предавања се одржавају
у Кнез Михаиловој 36, на првом спрату, сала 102 АВА центра САНУ
са почетком у 12.00 часова

тел. 011/2181-589, 2638-418 e-mail: istorinst@iib.ac.rs www.iib.ac.rs

21. март 2024.

Јелица Вујовић

(Историјски институт Београд)

КОТОРСКО РАЗДОБЉЕ У КАРИЈЕРИ АЛВИЗЕА/АЛОЗИЈА РЕНИЈЕРА (1492–1560)

Венецијански патрициј Алвизе Ренијер заузимао је неколико важних управитељских позиција на венецијанским прекоморским поседима (Stato da Mar). Почетак његовог политичког успона представља избор за ректора Хање (итал. Canea) на Криту, у октобру 1537. године. Након тога, био је ректор Котора 1544. и 1545. године, да би врхунац политичке каријере доживео 1547. године, избором за баила у Цариграду (дипломатског представника Венецијанске републике на Порти), одакле се три године доцније упутио у Кандију (данас Ираклион/Хераклион), такође на Криту, где је заузео положај представника венецијанске власти с титулом „дука“ (итал. Dusa di Candia). Уочи рата између Венецијанске републике и Османског царства (1537–1540), град Котор је, иначе од 1420. под влашћу Републике Св. Марка, постао поштански центар Републике и место где су се скупљале обавештајне информације о Османском царству. Алвизе Ренијер долази на положај которског ректора неколико година након завршетка овог рата, са задатком да, колико је то могуће, ради на санирању штете коју је рат оставио за собом и да држи под контролом готово перманентни сукоб између венецијанских и османских поданика на граници, и тиме настоји да се стара о очувању тешко успостављених послератних односа са локалним османским носиоцима власти.

Узевши у обзир наведене чињенице о особеностима венецијанског Котора у овом периоду, настојаћемо најпре да прикажемо историјски контекст који је претходно долазку Ренијера на положај которског ректора, а потом и периода у којем је обављао ту службу. На основу необјављене грађе похрањене у Државном архиву Венеције настојаћемо да докажемо, или барем поставимо хипотезу, да су га управо положај которског ректора, приступ подацима и обавештењима који су се сливали у овај венецијански град на источној обали Јадранског мора, као и добра упућеност у венецијанске интересе на датом простору (у једном документу Ренијер је означен као “agens noster in partibus Dalmatiae”), квалификовали за потоње значајне функције које је обављао.

4. април 2024.

Кристина Миличић

(Историјски институт Београд)

БУЏЕТ КРОЗ ЕКОНОМСКУ МИСАО У СРБИЈИ У ДРУГОЈ ПОЛОВИНИ 19. ВЕКА

У излагању ће бити представљен поглед на финансијску и буџетску политику из угла истакнутих економских мислалаца тога периода. Тако ће бити дат преглед економске мисли Косте Цукића, Владимира Јовановића, Чедомиља Мијатовића, Вукашина Петровића, Алексе Спасића, Михаила Вујића. Коста Цукић је своју основну мисао о повећању општег благостања грађана и стављању државе у ову службу изнео у тротомном делу *Државна економија* (1851–1862). Владимир Јовановић, професор економије и финансија на Великој школи, али и министар финансија (1876–1879; 1880) у бројним делима представио је своје погледе на економске прилике у Србији. Чедомиљ Мијатовић је у свом делу *Наука о државном газдинству* говорио о буџету као о предрачуна за државно газдовање. Сматрао је да је израда приходне стране буџета од великог значаја и да захтева добро познавање пореске способности народа. Такође, увиђао је потребу повећања расхода у држави која се развија и у време његовог министровања (1880–1883; 1886–1887) – одобрене су бројне суме за спровођење унутрашњих реформи. Алекса Спасић се школовао у Србији, али је своју економску мисао развијао у иностранству док је радио у представништвима Србије у Паризу, Бечу, Лондону и Букурешту. Његови радови су углавном били из области финансија и претежно објављивани у виду чланака у *Гласнику Српског ученог друштва* и *Српским новинама*. Сматрао је да су добре државне финансије условљене не само равнотежом прихода и расхода, већ и пореским системом који штеди производне снаге становништва, системом расхода који обогаћује народно имање и осигурава спољну безбедност и унутрашњи поредак, као и одмереним бројем државних службеника. Вукашин Петровић, министар финансија (1885–1886; 1894–1895; 1898–1900) се питањем финансија није бавио само у практичном смислу, већ и у чланцима и расправама, објављиваним у *Отаџбини*. Био је и уредник *Гласника Министарства финансија*. Истицао је да је лоше стање државних финансија потицало из лоше пројектованих прихода, као и то да је Скупштина грешила у томе што је

контролисала само расходе у циљу смањивања дефицита, и тако занемаривала приходну страну буџета. Економским темама бавио се и Михаило Вујић, професор народне економије и финансија на Великој школи (1879–1887), који је 1887. године постао министар финансија и ту дужност вршио у неколико различитих влада (1887–1888; 1889–1891; 1893–1894; 1896–1897). Његовим најзначајнијим делом сматра се књига *Начела народне економије* у три тома (1895–1898). Вујић је био мишљења да држава не треба да се меша у развој привредних делатности и да ће се она боље развијати ако се привреда ослања на приватну иницијативу, осим у домену пошта, телеграфа, и железница. У његовом схватању пореске политике доминирао је принцип општости – порез је требало да плаћају сви грађани без обзира на њихову имућност, сразмерно њиховом имовном стању. Истицао је потребу да буџет буде јасан, прегледан, и да се могу трошити само они кредити који су прописани, и стога одлучан противник ванредних кредита који разбијају потпуност буџета. Вујић је сматрао да је за вођење реалне буџетске политике веома битно и то да влада приликом састављања предлога буџета треба да предвиђа веће расходе од реалних, а мање приходе од очекиваних.

18. април 2024.

Максим Олегович Онуфријенко

(Научно-истраживачки институт за теорију и историју архитектуре и урбанистичко планирање Москва)

РУСИЈА И СРПСКЕ ЗЕМЉЕ У XVI И XVII ВЕКУ.

ОПШТИ ПРЕГЛЕД РУСКО-БАЛКАНСКИХ ВЕЗА У УМЕТНОСТИ И КУЛТУРИ ПОСТВИЗАНТИСКОГ ДОБА

Тема руско-балканских веза често привлачи истраживаче, али се обично илуструје ранијим примерима из средњег века (на пример, слике Светих кнежева Бориса и Глеба у Милешеву) или примерима од краја XVII века. То се може приметити ипак у опширној историографији (на пример, у делима С. Петковића), тако и у последњим истраживањима у оквиру пројекта „RIconTrans“. Посматрајући историју ових веза може се приметити да су постале интензивније на прелазу у XVIII век, што је логично, с обзиром на велику помоћ руске цркве Карловачкој митрополији, али и у ранијем добу видимо трагове тих веза. Од XVIII века руска уметност је углавном утицала на српску стилом, док је раније утицала иконографијом. Осим поменутих фресака Св. Бориса и Глеба, познато је да се у фрескопису приправе Грачанице налази тема „Покров Пресвете Богородице“. Такође сматрамо да је триптих „О Тебе радујетсја“ из збирке Манастира Велики Метеор у Грчкој насликан од стране српског (или неког словенског) мајстора. Занимљиво је да су само ове две теме из руске уметности биле присутне у српским земљама и на Балкану у XVI и XVII веку. С једне стране је јасно да балканска култура није имала потребе да узима теме из руске духовности (на пример, иконе са житијима руских светаца). С друге стране, није јасно зашто су биле прихваћене само ове теме с Богородицом будући да су у Русији тог доба постојале и друге иконографије Богородице. Ако је тема „О Тебе радујетсја“ била нова и популарна у првој половини XVI века, тиме се може објаснити и њено позајмљивање; тема „Покров“ није била нова, али је такође ушла у балканску уметност. Може се рећи да се у руској уметности у XVI веку мало променила семантика ових тема: могу се посматрати у контексту литургијских или (шире) еклесиолошких тема, као и „Небеска литургија“; оне показују верника и цркву у различитим аспектима (на литургији, током остварења чуда, на прагу Раја). И само због овог новог значења ове теме су постале популарне јер могу сажемо изразити тему ecclesia и јасно демонстрирати везе земаљске и небеске цркве.

9. мај 2024.

Иштван ПЕТРОВИЋ

(Универзитет у Сегедину, Катедра за средњовековну и рану нововековну историју Угарске)

УРБАНИ РАЗВОЈ У СРЕДЊОВЕКОВНОЈ КРАЉЕВИНИ УГАРСКОЈ: СЛУЧАЈ СЕГЕДИНА

(URBAN DEVELOPMENT IN THE MEDIEVAL KINGDOM OF HUNGARY: THE CASE OF SZEGED.)

Градови су настали у сливу Дунава, који је представљао географски оквир Краљевине Угарске, као резултат дугог друштвеног и привредног развоја. Средњовековни угарски градови, баш као и европски градови, имали су две главне препознатљиве карактеристике: прво – имали су функцију упоришта и функцију привредног, углавном трговачког центра, и друго – уживали су широку аутономију. Аутономија је значила да су имали право да бирају своје магистрате. Ипак, угарски градови имали су неке веома посебне карактеристике. Само неколико десетина њих било је утврђено каменом зидовима у позном средњем веку, а поједини су имали

ширу самоуправу у поређењу са западним градовима. Штавише, велику улогу у развоју угарских градова играли су хоспити, односно страни гости. У историји урбаног развоја Угарске могу се издвојити две посебне етапе: период који је претходио и период који је уследио након почетка 13. века. Насеља урбаног типа у Угарској функционисала су као важни привредни центри већ пре почетка 13. века, али нису уживала стварну правну аутономију и, у топографском смислу, већину њих чинила су два дела (тврђава и предграђе), или су имала просторно подељену структуру. Због тога се ти локалитети у новијој научној литератури помињу као предурбани или протурбани градови. Међу њима су била краљевска седишта: Естергом, Фехервар, Обуда, седишта архиепископија и епископија: Естергом, Калоча, Печуј, Егер, Чанад (данашњи Ченад у Румунији), Варад (данашња Орадеа у Румунији) итд., и жупанијски замкови: Чонград Бач (данашњи Бач у Србији), Вашвар итд., који су били седишта краљевских службеника (жупана) у околним подручјима. Другим речима, то су били углавном управни центри и могу се назвати градовима само са привредног становишта. Од раног 13. века надаље, појава новчане привреде и издавање краљевских градских повеља довели су до стварања бројних „правих градова“ у Краљевини Угарској. „Прави градови“ имали су јединствену топографску структуру и у бројним случајевима били су окружени каменим зидовима и уживали су широку аутономију.

Сегедин је био један од најзначајнијих градова јужне Угарске у средњем веку. Настао је на ушћу Мориша у Тису, на три већа и неколико мањих острва. Назив Сегедина се у писаним изворима појављује још 1183. године, али се сегедински хоспити (гости) први пут помињу тек 1247. године. Први помен Сегедина у изворима који се могу анализирати са демографског и етничког становишта забележен је у списку о убирању десетине из 1522. године. Овај значајан документ показује да је Сегедин био један од најмногуљднијих градова Краљевине Угарске у позном средњем веку и да је сачувао свој угарски карактер чак и у првој половини 16. века. Сегедин није био само град с великим бројем становника, већ и жив трговачки центар, у коме су цветали крупно сточарство и коњарство, као и производња вина у Серемшегу (данашњи Срем), области између Дунава и Саве. Такође, од најстаријих времена, у Сегедину је постојало краљевско лежиште соли, које је такође утицало на развој града. Повољан правни положај и привредни ниво који је град досегао крајем 15. века довели су до тога да је краљ Владислав II прогласио Сегедин слободним краљевским градом 1498. године. Убрзо након Мохачке битке 1526. године, овај напредни град опустошили су Османлије и коначно га заузеле 1543. године. Османска власт је онемогућила даљи развој града. Османлије су биле веома сурове према локалном живљу. Град је поново добио статус слободног краљевског града тек 1719. године, више од три деценије након што га је ослободила царска војска.

23. мај 2024.

Јована Шалић Ратковић

Историјски институт Београд

ИЗМЕЂУ ФЕСА И ШЕШИРА: ЈУГОСЛОВЕНСКИ МУСЛИМАНИ И АТАТУРКОВЕ РЕФОРМЕ

Познати историјски догађаји који су се по завршетку Првог светског рата одиграли у Турској, изабацили су на историјску позорницу личност Мустафе Кемал-паше Ататурка, творца модерне Републике Турске и креатора корених промена у турском друштву које ће током наредних деценија обележити развој савремене турске државе у правцу секуларне муслиманске земље. Укидање султаната, шеријата, верских школа, забрана ношења традиционалне муслиманске ношње попут феса и фереџе, замена арапског писма латиничним, и нарочито укидање халифата, институције на чијем су челу претходна четири века били управо турски султани, изазвали су запрепаштење и неверицу међу различитим муслиманским народима у свету. Изузетак нису били ни муслимани јужнословенског простора који су од 1918. године живели у оквирима нове државне заједнице – Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца, потом Краљевине Југославије. Њихово суочавање са постосманским периодом започето још 1878. године одлукама Берлинског конгреса, свој врхунац је доживело у годинама стварања Републике Турске на рушевинама старог царства. Као и у самој Турској, и међу југословенским муслиманима је постојала подела између заговорника модернизма и реформизма с једне, и исламског конзервативизма с друге стране, у покушају обликовања њиховог верског, културног, друштвеног и националног идентитета. Сам Ататурк, хваљен и оспораван, у југословенској муслиманској јавности је прошао пут од генијалног вође и борца за ислам против хришћанских сила до отпадника од исламске вере (тур. dönme), док се муслимански свет широм Југославије делио на феслије и шеширџије.
